УДК 343.98:343.982.3

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.036

Кононенко Аліна Вячеславівна
студент, Дніпровського державного університету

Науковий керівник: Волобуєв А. Ф., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА ЗНАЧЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Мета дослідження полягає у з'ясуванні поняття та предмета криміналістичної габітології, визначенні її місця в системі криміналістичної техніки, а також дослідженні значення ознак зовнішності людини для розшуку, ідентифікації та розслідування кримінальних правопорушень. Методи дослідження: формально-юридичний метод для аналізу поняття та предмета криміналістичної габітології й положень кримінального процесуального законодавства; системно-структурний метод для визначення співвідношення габітології та габітоскопії; порівняльно-правовий метод для аналізу наукових підходів до розуміння цих понять; метод аналізу та узагальнення для визначення практичного значення габітологічної інформації та сучасних технологій розпізнавання обличчя. У результаті дослідження встановлено, що криміналістична габітологія є галуззю криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності зовнішнього вигляду людини та його відображення, а також розробляє методи й засоби збирання, дослідження та використання відповідної інформації. Обґрунтовано доцільність розгляду габітоскопії як складової габітології. Визначено основні напрями використання габітологічних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема під час розшуку осіб, пред'явлення для впізнання, проведення портретних експертиз та ідентифікації невпізнаних загиблих. Наголошено на необхідності належного правового регулювання використання біометричних даних та гарантування захисту прав людини.

Ключові слова: криміналістична габітологія, габітоскопія, зовнішність людини, ідентифікація особи, портретна експертиза, розпізнавання обличчя, біометричні дані.

Abstract. The purpose of the study is to clarify the concept and subject matter of forensic habitology, to determine its place in the system of forensic technology, and to examine the significance of human appearance features for search, identification, and investigation of criminal offences. The research methods include the formal-legal method for analysing the concept and subject matter of forensic habitology and the provisions of criminal procedural legislation; the systemic-structural method for determining the relationship between habitology and habitoscopy; the comparative-legal method for analysing scholarly approaches to understanding these concepts; and the method of analysis and generalisation for determining the practical significance of habitological information and modern face recognition technologies. The study establishes that forensic habitology is a branch of forensic technology that studies the regularities of human appearance and its reflection, and develops methods and means of collecting, examining, and using relevant information. The expediency of treating habitoscopy as a component of habitology is substantiated. The main directions of applying habitological knowledge in the investigation of criminal offences are identified, including the search for persons, identification parades, portrait examinations, and identification of unrecognised deceased persons. The need for proper legal regulation of the use of biometric data and guaranteeing the protection of human rights is emphasised.

Keywords: forensic habitology, habitoscopy, human appearance, personal identification, portrait examination, face recognition, biometric data.

Вступ

Встановлення особи злочинця, потерпілого чи невідомого загиблого -одне із ключових завдань розслідування. Зовнішність людини фіксується в пам’яті очевидців, на фото- і відеозаписах, у соціальних мережах і базах даних, а отже, становить важливе джерело

криміналістичної інформації. В умовах повномасштабної війни значення цього джерела зросло: слідчим доводиться встановлювати осіб, причетних до воєнних злочинів, та ідентифікувати численних загиблих, тіла яких часто суттєво пошкоджені. Водночас у науці немає єдності щодо поняття та предмета криміналістичної габітології, її співвідношення з габітоскопією, а також щодо місця нових технологій розпізнавання обличчя в цій галузі. Метою тез є з'ясувати поняття і предмет криміналістичної габітології та визначити її значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Зовнішність людини як центральну категорію криміналістичної габітології, а також класифікацію її елементів і ознак дослідив О. О. Садченко [1, с. 376-377]. Поняття, об'єкт і предмет габітології, сучасні тенденції її розвитку та напрями розвитку криміналістичної габітоскопії розглядав В. В. Кікінчук, частину праць у співавторстві із С. О. Шатравою [2, с. 164-165]. Використання сучасних техніко-криміналістичних засобів розпізнання та ототожнення особи за ознаками зовнішності, зокрема автоматизованих систем розпізнавання обличчя та OSINT-технологій, проаналізували І. Пиріг та С. Прокопов [5, с. 130, 132-134]. Водночас у цих працях недостатньо уваги приділено тому, як нові технології змінюють предмет габітології та які процесуальні межі їх застосування.

Мета і завдання

Питання щодо використання відповідної термінології має важливе значення. Тривалий час у науці використовували назву «габітоскопія», яка буквально означає спостереження за зовнішністю і пов'язана передусім з ідентифікацією людини. Термін «габітологія» має ширше значення: він охоплює вчення про зовнішність загалом, включно з її діагностикою, розшуком і використанням ознак зовнішності поза межами ідентифікаційної експертизи. О. О. Садченко називає криміналістичну габітологію провідною галуззю криміналістичної техніки, а зовнішність людини – її центральною категорією [1, с. 376].

Методи

У працях В. В. Кікінчука та С. О. Шатрави розглядається визначення габітоскопії, запропоноване В. С. Кузьмічовим та Г. І. Прокопенком. Відповідно до нього, криміналістична габітологія – це галузь криміналістики, що є системою теоретичних положень, методів і технічних засобів збирання, дослідження та використання ознак зовнішності людини з метою розслідування злочинів та їх запобігання [2, с. 164–165]. Об'єктом габітології є як зовнішній вигляд людини, так і його відображення, а предметом – закономірності, що характеризують природу зовнішнього вигляду людини і проявляються у його властивостях та в способах збирання, дослідження і використання даних про нього. З огляду на наведене, габітоскопію доцільно розглядати як складову габітології, що охоплює методи ідентифікаційного дослідження зовнішності людини.

О. О. Садченко визначає зовнішність людини як сукупність частин тіла людини, елементів, деталей і ознак, що їх характеризують, і включає до неї також одяг та предмети, які людина має при собі [1, с. 377]. Таке розуміння є обґрунтованим з практичного погляду, адже очевидці часто запам'ятовують саме одяг, головний убір чи сумку, і ці супутні елементи нерідко стають першою зачіпкою для розшуку. В. В. Кікінчук виокремлює індивідуальність, відносну стійкість і відображуваність зовнішнього вигляду. Індивідуальність полягає у відмінності основних елементів зовнішності однієї людини від інших; стійкість є відносною, оскільки зовнішність змінюється з віком, через хвороби та травми; відображуваність означає здатність зовнішнього образу людини відображатися на різних носіях [3, с. 205]. Саме відносність стійкості зумовлює одну з головних проблем практики: ідентифікація за давніми фотографіями або за зображеннями низької якості потребує врахування вікових змін та умов зйомки.

Результати та обговорення

Значення габітології для розслідування проявляється в кількох напрямах. По-перше, ознаки зовнішності використовуються під час розшуку: у складанні орієнтувань, суб'єктивних портретів та в оперативно-розшукових заходах. По-друге, вони є основою пред'явлення особи для впізнання. Відповідно до ст. 228 КПК України перед проведенням слідчої (розшукової) дії особу попередньо допитують про прикмети та ознаки, за якими вона може впізнати людину. Крім того, впізнання може проводитися за фотознімками та матеріалами відеозапису [4]. По-третє, ознаки зовнішності досліджуються в портретній експертизі, коли потрібно встановити, чи зображена на різних фотографіях або відеозаписах одна й та сама особа. По-четверте, габітологія забезпечує криміналістичний облік осіб, а також ідентифікацію невпізнаних трупів, що особливо актуально в умовах війни.

Розвиток технологій істотно змінює можливості габітології. І. Пиріг та С. Прокопов зазначають, що автоматизованими комп’ютерними системами розпізнавання обличчя сьогодні займаються багато компаній, а під час ідентифікації осіб широкого використання набули тривимірні моделі обличчя, які точніше передають його форму, ніж звичайні зображення [5, с. 132]. Автори також пропонують створити централізований комплексний облік біометричних параметрів людини, який поєднував би генетичні, дактилоскопічні дані та ознаки зовнішності [5, с. 134]. На нашу думку, ця пропозиція заслуговує на підтримку, однак її реалізація потребує чіткого законодавчого регулювання щодо підстав внесення даних, строків їх зберігання та доступу до них.

Водночас автоматизоване розпізнавання обличчя не замінює криміналістичного дослідження. Результат роботи алгоритму є ймовірнісним і може використовуватися лише для висунення версії, яка потребує подальшої перевірки. Доказове значення такий результат набуває лише після проведення портретної експертизи. Тому до предмета габітології нині слід включати і закономірності відображення зовнішності в цифрових зображеннях, зокрема вплив освітлення, ракурсу, роздільної здатності та обробки зображень на можливість ідентифікації.

Висновки

Отже, криміналістична габітологія є галуззю криміналістичної техніки, що вивчає закономірності природи зовнішнього вигляду людини та його відображення і розробляє методи і засоби збирання, дослідження та використання ознак зовнішності для розслідування і запобігання кримінальним правопорушенням. Габітоскопія є її складовою, що охоплює методи ідентифікаційного дослідження. Предмет габітології з розвитком технологій розширюється за рахунок закономірностей відображення зовнішності в цифрових зображеннях. Значення габітології полягає в забезпеченні розшуку, впізнання, портретної експертизи, криміналістичного обліку та ідентифікації невпізнаних загиблих. Автоматизовані системи розпізнавання обличчя істотно розширюють її можливості, однак їх результати мають орієнтувальний характер і потребують перевірки процесуальними засобами, а створення централізованого біометричного обліку вимагає законодавчих гарантій захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Садченко О. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичної габітології. Криміналістика і судова експертиза. 2024. № 69. С. 375–388. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.36

2. Кікінчук В. В., Шатрава С. О. Сучасні тенденції розвитку габітології. Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф. 2023. С. 164–168. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/832efff0-5eab-4f6c-969a-333a17c71ff4/content (дата звернення: 06.11.2026)

3. Кікінчук В. В. Основні напрямки розвитку криміналістичної габітоскопії як розділу криміналістичної техніки. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф. 2022. С. 203–207. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/f3ed93c7-eca8-4ac4-aab0-bd2b631a78e4/download (дата звернення: 06.11.2026)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 06.11.2026).

5. Пиріг І., Прокопов С. Використання сучасних техніко-криміналістичних засобів розпізнання та ототожнення особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 4 (131). С. 129–136. DOI: 10.32782/2078-3566-2024-4-19